

БОШКО Ј. СУВАЈЦИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ У МЕТОДИЧКОМ ОПУСУ ПРОФЕСОРА МИЛИЈЕ НИКОЛИЋА

У раду се говори о проучавању жанровског система народне књижевности из перспективе оснивача модерне методичке школе у српској науци о настави и образовању. Студије проф. Милије Николића о појединим прозним врстама усмене књижевности, обједињене у његовом капиталном делу *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, 3. издање), жанровски разнородне („Обрада народне приповетке *Бекри-Мујо*”; „Методички приступ народној бајци: *Аждаја и царев син*”; „Интерпретација народне новеле: *Дјевојка цара нагмудрила*”; „Обрада басне у основној школи: *Гавран и лисица*”; „Обрада народне баладе: *Хасанаџиница*” (проблемски приступ); „Проучавање епске народне песме: *Марко Краљевић укида свадбарину*” и др.) показују све одлике његовог методолошко-методичког приступа: жанровски обухват, темељну стручну припрему, изврстан аналитичко-интерпретативан нерв, избор најбољег интерпретативног полазишта.

Кључне речи: Народна књижевност, Методика наставе српског језика и књижевности, Милија Николић.

Да парафразирам наслов једног његовог методичког приручника, проф. Милија Николић је имао несвакидашња *Искусства из наставе мајтерњеј језика* (Београд, 1965), али и одличну теоријско-методолошку спрему и изузетну проицљивост у интерпретацији и тумачењу књижевног дела, чему треба додати и врхунску професионалну и универзалну људску и етичку одговорност у постављању одређених васпитних, образовних и функционалних циљева у настави, а ја бих рекао, и у животу.

„Настави књижевности прети повремено опасност од некритичних и насилних образовних циљева који се косе са значењима и порукама појединих уметничких текстова. Дешава се тако да се при обради љубавних народних песама и романа *Нечисти крв* оспе 'дрвље и камење' на па-

* boskosuvajdzic65@gmail.com

тријархалну заједницу и њен морал. При томе се могу чути изјаве да су родитељи давали драго за недраго, младо за старо, лепоту за ругобу, да су продавали своју децу и према њима се понашали малтене као према робовима! [...]

Свако неумесно и насилно наметање неког образованог циља доводи до фалсификовања уметничких порука и негативно се одражава на васпитне сврхе. Некритична и безразложно уопштена тврдња да су родитељи недолично бирали брачне другове својој деци може довести и до закључка да код наших предака није било ни ваљане родитељске љубави, што би на ученика деловало невоспитно.

Ако се девојка у народним песмама јада: 'Нај ти прстен, момче, мој те род не љуби' или моли: 'Не дај мене, мајко, за недрага', онда се кроз те стихове патријархална средина, у којој су песме и настале, у потпуности саглашава са девојком, поштује њена осећања и жеље и осуђује све оне који јој наносе бол. Патријархални морал је већ давно пре нас осудио Омерову мајку што је 'на силу оженила сина', а и све оне што растављају 'мило и драго'. Поступак ефенди Мите кад недолично удаје Софку је сасвим нетипичан случај, који баш због те своје изузетности посебно зачуђује. У име патријархалног морала осуђени су и виновници Хасанагиничине несреће.

Прекоревати неку прошлу заједницу за њену моралну окрутност, а истовремено на једној страни прећуткивати, а на другој присвајати њене племените поруке и проглашавати их за тековине савременог друштва, свакако је знак некритичког мишљења и огрешења о норме универзалног морала" (Николић 1999: 16–17).

Одатле потиче и појам оне чувене „чулне имагинације”, односно „унутрашње очигледности” у методичкој херменеутици проф. Милије Николића. Термин који је иновативан у теоријама књижевности, али потпуно функционалан у контексту издвајања посебне методе запажања, доживљавања и интерпретације:

„У настави књижевности, посебно при доживљавању и тумачењу уметничких текстова, примењује се особен вид методе запажања, који је готово опречан оној буквалној и физичкој очигледности уобичајеној у настави природних наука, посебно биологије, физике, хемије и географије. Већина уметничких текстова може се доживети и схватити једино ако читалац језичке знаке претвара у пластичне слике и понуђену предметност чулно актуелизује. При томе пресудну улогу има чулна имагинација или унутрашња очигледност. На тој способности да се са затвореним очима види више и боље него отвореним заснива се стваралачко читање” (Николић 1999: 64–65).

Посебно се методички оправдано и методолошки аргументовано предочавају опасности површне интерпретације непоновљивог уметничког света књижевног дела, засноване на некритичкој употреби модерних визуелно-аудитивних наставних средстава:

„Филмови (наставни, документарни, играни, луткарски и цртани), тв-емисије, слике, слајдови и илустрације су прворазредна наставна средства, али само у оним случајевима кад не спутавају унутрашњу чулност и када не покушавају да истисну читалачку делатност и замене књижевну уметност. Добар пример како се уметничка сугестија може поништити 'визуелним материјалом' јесте један дија-филм који нуди брзоплету 'помоћ' у тумачењу песме 'Смрт мајке Југовића'. На првој слици је мајка којој је илустратор 'прикачио' крила и виноу је у небо са јатом црних птица! Прва асоцијација је на ноћну злицу из народног сујеверја (само што нема вратила или метле) – и тиме је племенити лик сасвим оскрнављен. Сликањем мајчиног фиктивног лета на Косово интерпретација песме је погрешно усмерена: запостављена је лирска перспектива и побегло се са извора поетског надахнућа. Ученици се више никако не могу спонтано вратити мајчином срцу и сликама које је она у своме непробољу изазвала маштом и видеела духовним очима” (Николић 1999: 64–65).

Проф. Милија Николић се бавио конкретним реторичким и стилстичким питањима у настави матерњег језика („Приказивање осећања у говорним и писменим вежбама”; „Тематика говорних и писмених вежби у вези с радним васпитањем”; „Тематика о игри и забави”; „Тематика о природи”; „Илустрације у настави граматике”; „Опсервација и непосредни израз у настави синтаксе”; „Рецитовање у школи”; „Домаћи задаци у настави матерњег језика”; „Ђачки дневници у настави матерњег језика”; Нека искуства из рада литерарних дружина основних школа”; „Неке особине децјег литерарног стваралаштва”), стилским вежбама на примерима из наставе језика и књижевности (*Стилске вежбе: 123 вежбања за самосталну обуку у писменом и усменом изражавању*, Београд: Просветни преглед, 2000) и обрадом уметничког текста у настави (*Књижевно дело у наставној пракси*, Београд: Научна књига, 1979, 2. издање), са становиштем да је проучавање матерњег језика и језика књижевног дела, те уметничког текста у језику, неразлучиво повезано. О томе сведоче и наслови неких радова проф. Милије Николића (*Књижевно дело у наставној пракси*): „Коришћење уметничког текста у настави књижевности”; „Коришћење уметничког текста у настави граматике”; „Језик и стил Ива Андрића као подстицај за стваралачку наставу матерњег језика”; „Синтакса и поезија” и др.

Са изузетно испољеним аналитичким нервом за интерпретацију и тумачење поетских слика („Обрада уметничког текста анализом еле-

ментарних слика и исходишта поетске сугестије, В. Илић: *У ђозну јесен*”), мотива („Обрада књижевног дела анализом литерарних мотива”), форми приповедања („Обрада епског дела анализом форми приповедања, Лаза Лазаревић: *Први ђуш с оцем на јутрење*”), доминантних уметничких чинилаца („Обрада књижевног дела помоћу доминантних уметничких чинилаца, Иво Андрић: *Прича о кмету Симану*”), ликова („Ликови у *Коштани*, обрада наставне јединице”), анализе различитих жанрова и облика приповедања и приказивања („Школска интерпретација лирске песме, Добриша Цесарић: *Полудјела ђишца*”; „Естетичка анализа лирске песме у средњој школи, Јован Дучић: *Јабланови*”), приповетке („Први пут с оцем на јутрење”), романа („Школска интерпретација романа *Нечисти крв*; Обрада романа у средњој школи, Михаило Лалић: *Лелејска ђора*”), драмских врста („Школска обрада Нушићеве комедије *Сумњиво лице*”), проф. Милија Николић је увек имао у виду и базичну, педагошку, али никада не и вулгарно-дидактичку „мисију” и црту књижевног дела („Идејна и етичка анализа књижевног дела”). За анализу књижевног дела као тоталитета структуре, од његове семантике, семиотске структуре (*U svetu znakova: studije i predavanja iz metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Novi Sad: Radnički univerzitet „Radivoj Ćirpanov”, 1980), преко форме, стила, језика, до образовних, васпитних и функционалних циљева који се њима постижу у наставној теорији и пракси, корпус дела из усмене (народне) књижевности представљао је посебан подстицај, али и изазов. Проф. Милија Николић је, у том контексту, био упознат са свим релевантним фолклористичким правцима у српској наuci друге половине 20. века.

Наравно, није то био први методички приступ књижевноуметничком тексту који је у интерпретативни фокус поставио корпус народне књижевности. Али, ако погледамо, рецимо, зборник *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu. Narodna književnost – proza. Priručnik za nastavnike srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika u osnovnoj školi* (Sarajevo: „Veselin Masleša”, 1974; Dragutin Rosandić, „Narodna književnost u osnovnoj školi (metodičke osnove)”; Milivoj Rodić, „Baš-Čelik”; Mićo Delić, „Nasradin-hodža i Francuz”; Zorica Turjačanin, „Čardak ni na nebu ni na zemlji”), видећемо колико је приступ проф. Милије Николића стваралачки иновативнији и модернији, заснован на темељном познавању поетике усмене књижевности (в. Латковић 1991; Милошевић-Ђорђевић 1991: 20–26; Пешић, Милошевић-Ђорђевић 1984; 1997; Деретић 2000. и др.).

Студије проф. Милије Николића о појединим прозним врстама усмене књижевности, обједињене у његовом капиталном делу *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, 3. издање), жанровски разнородне („Обрада

народне приповетке *Бекри-Мујо*"; „Методички приступ народној бајци: *Аждаја и царев син*"; „Интерпретација народне новеле: *Дјевојка цара надмудрила*"; „Обрада басне у основној школи: *Гавран и лисица*), изузетно су релевантне како на плану савремене методике наставе српског језика и књижевности (в. Бајић 1987: 74–83; Мркаљ 2008; Станковић-Шошо 2006), тако и у савременим теоријским проучавањима народне књижевности и фолклора (в. Милошевић-Ђорђевић 2000; Самарџија 1995, 1997, 2006. и др.). „Обрада народне баладе: *Хасанагиница*“ (проблемски приступ) и „Проучавање епске народне песме: *Марко Краљевић укида свадбарину*“ и др.) показују све одлике модерног методолошко-методичког приступа проф. Милије Николића: жанровски обухват, темељну стручну припрему, изврстан аналитичко-интерпретативан нерв, избор најбољег интерпретативног полазишта.

Можда је најбољи пример суштинског познавања поезике усмених балада, њених жанровских одлика и специфичности, те интертекстуалних релација, одабрани проблемски приступ народној балади „Хасанагиница“. Школским проучавањем „Хасанагинице“ остварују се комплексни образовни, васпитни и функционални циљеви у настави:

„У складу са наведеним циљевима извршена је и школска интерпретација 'Хасанагинице'. Кад је више циљева у заједништву, обавезују наставника на стваралачку методологију. Током обраде текста, већина ближих циљева у потпуности ће се остварити, нпр., анализа ликова, откривање порука и афирмисање испољених моралних вредности. Даљи циљеви ће се постићи само у делимичном опсегу, што значи да ће се преносити на проучавање других уметничких текстова, на пример, навикавање на примену више гледишта, оспособљавање за истраживачки рад и развијање критичког мишљења“ (Николић 1999: 25).

Проблемски приступ обради народне баладе „Хасанагиница“ почива на изврсном психолошко-етичком тумачењу категорије стида у песми, као и на одличном познавању релевантне фолклористичке литературе (в. Милошевић-Ђорђевић 1974: 433–445):

„Песма обухвата неколико сажетих и чврсто повезаних догађаја који заједнички условљавају трагичну судбину Хасанагинице. Ти догађаји представљају епску основу баладе и чине њену фабулу. Сваки догађај потресно делује на јунакињу и од њихових духовних одјека саткана су одговарајућа лирска места. [...] Хасанагиница, као и баладе уопште, саткана је од чврстог сплета епских и лирских места. Догађаји су врло сажето опевани, а осећања су дата као њихове природне последице. Тако се током целе песме убрзано смењују и допуњују спољашње (епско) и унутрашње (лирско) гледиште. То баладама пружа посебну уметничку драж. Спољашња перспектива нас упућује да сагледамо околности и ток радње,

а унутрашња нас непосредно уводи у духовни свет личности и у њихова преживљавања” (Николић 1988: 410).

Анализа епске песме „Марко Краљевић укида свадбарину” заснована је на најбољим искуствима интерпретације усмене епске поезије, као и на суштинском познавању законитости обликовања епске биографије Марка Краљевића (в. Самарџија 2008; 2015: 25–63; Златковић 2006; Сувајцић 2005. и др.). Илустративан је завршетак ове надахнуте интерпретације песме коју је Вук Стефановић Караџић забележио од следећих певачица из Гргуреваца (певачице од које је записао и песму „Косовка Дјевојка”):

„У благослову су и значајне поруке песме. Трајну славу и вечити помен заслужују само људи који успешно штите народне интересе и пожртвовано се супротстављају злу. Јунак који сатире насилнике и избавља земљу од зла добија свевремено обележје и заслужује да га народ песмом и легендом штити од смрти и заборавља. Зато Марко живи и преко триста година, па чак и не умире, већ се склонио у пећину и тамо заспао, те ће се и пробудити онда кад заједници постане неопходна његова спасилачка моћ” (Николић 1988: 424).

Проф. Милија Николић је био рафинирани тумач књижевности, врстан професор и педагог, али и надасве модеран научни истраживач. Од искустава тада актуелне структуралистичке методе, преко знаковног (семиотског) приступа уметничком тексту, до аналитичкосинтетичког приступа, проф. Николић је био изузетно модеран тумач књижевних дела. Његова монографија *Форме приповедања у уметничкој прози Лазе Лазаревића* (1973) и данас је у врху научних студија о овом великом приповедачу српске књижевности 19. века. Превасходно проф. Николићу треба приписати у заслугу повезивање научних и наставних аспеката методике, те постављање методолошких основа методичности као научној дисциплини. Отуда синкретизам појмова из ових двеју појмовних области у његовом раду: научна методологија; мултидисциплинарност; педагогија; дидактичност и др. С друге стране стоји доследно и упорно инсистирање проф. Милије Николића на посебности хуманистичких наука и филолошких дисциплина, као и на суштинској повезаности науке о језику и науке о књижевности у наставном проучавању књижевног дела.

Проф. Милија Николића се бавио свим нивоима и типовима методике наставе српског језика и књижевности. У темељу његовог дела, као и у наслову ове области, почива базични принцип методичности. У наставној теорији и пракси проф. Милије Николића налазе се све врсте, типови и видови наставе: од разредне и предметне наставе, преко методике учења и методике научног рада, до универзитетске наставе.

У методичко-методолошком приступу народној књижевности у настави проф. Николића огледа се плурализам наставних метода у науци о књижевности и језику (методе учења и сазнавања; дијалошка метода; монолошка метода; текстовна метода; метода запажања и приказивања; методе учења језика; књижевнонаучна методологија и др.); синкретичност методичких радњи, активности и поступања (методика књижевноуметничког дела; методичност писаца; методика читаоца; наставникова методологија; методичност ученика); узајамност наставника и ученика у креативном обликовању модерне наставе српског језика и књижевности (активна настава; стваралачка настава; истраживачка настава; проблемска настава). Ту су и формирани наставни принципи, којима у настави и данас баратамо (принцип научности и васпитности; принцип поступности и систематичности; принцип усклађености градива са узрастом и способностима ученика; принцип свесне активности; принцип индивидуализације; принцип чулности (очигледности); принцип повезивања теорије и праксе; принцип рационализације и економичности; принцип трајности знања и умења; принцип условности; принцип методске адекватности и др.).

Проф. Милија Николић је од својих првих радова посебно истицао потребу сталног усавршавања и стваралачког самообликовања наставника у посвећеној преданости образовном процесу и раду са ученицима:

„Ова књига намењена је оним наставницима матерњег језика и књижевности који се стваралачки уносе у свој посао и не желе да понављају ни себе ни другог. Она подразумева читаоца који већ пуно зна и уме, па га то подстиче на даље усавршавање, те он још више хоће, тражи и може.

Понуђена методичка пракса често ће суочавати наставника са његовим радним искуством, те он може своје наставно поступање по добру препознавати, критички процењивати и сагледати му будућа богатства. При томе ваља имати у виду да свака ваљана новина у настави тражи и нове услове за своју успешну примену. (...)

Права и творачка наставна новина ниче из побољшања односа према раду, а успева једино у околностима благовремене и поуздане припремљености и наставника и ученика. Сваки наставни поступак је само међупоступак у ширим методичким поставкама. Сам по себи вредности нема, јер му се разлози, функција и смисао стичу из методолошке суседности, а и из ширих наставних токова. Радни поступци и методичке поставке процењују се као динамичне, примењене и ситуационе вредности, јер им функционалност зависти од много чега што их прати, претходи им и следи” (Николић 1980: 5).

Пред нама је, дакле, једна непоновљива, оригинална, стваралачка, креативна личност, која у наставном процесу, у наставнику и ученику

види равноправне судеонике у наставном процесу, а сврху тог процеса види у обликовању зреле, хуманистичке, одговорне личности у друштву. Настава матерњег језика, свим својим делима и поступцима, учио нас је проф. Милија Николић, настава је и људскости; у крајњем исходу посвећена је човеку, доброти и стваралачкој димензији људске личности. Категоријама које су данас, на жалост, често у сенци примамљивих обећања привидно лаких и брзих успеха у друштву, заснованим на површности и незнању. Проф. Милија Николић нас је учио свему супротном од тога. Пре свега, да будемо бољи људи.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић 1987:** Љ. Бајић, Методички приступ шаљивој народној новели „Еро с онога свијета“, *Књижевност и језик*, бр. 1–2, Београд, 1987, стр. 74–83.
- Делић/Родић/Росандић/Турјачанин 1974:** М. Delić, М. Rodić, D. Rosandić, Z. Turjačanin, *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu: narodna književnost – proza*, Sarajevo: „Veselin Masleša“.
- Деретић 2000:** Ј. Деретић, *Српска народна епика*, Београд: „Филип Вишњић“.
- Златковић 2006:** И. Златковић, *Епска биографија Марка Краљевића*, Београд: Рад – Културно-просветна заједница Србије, Институт за књижевност и уметност.
- Латковић 1991:** В. Латковић, *Народна књижевност I, V издање*, Београд: Научна књига, Требник.
- Милошевић-Ђорђевић 1971:** Н. Милошевић-Ђорђевић, *Заједничка шематско-сижејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*. Београд: [Филолошки факултет], 1971. – (Монографије [Филолошки факултет Београдског универзитета] ; 41).
- Милошевић-Ђорђевић 1974:** Н. Милошевић-Ђорђевић, Хасанагиница са становишта теорије баладе, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, 4:1, 433–445.
- Милошевић-Ђорђевић 1991:** Н. Милошевић-Ђорђевић, Народна књижевност у савременој настави: увод у истраживање поетике народне књижевности, *Школски час српскохрватског језика и књижевности*, 9/1, 20–26.
- Милошевић-Ђорђевић 2000:** Н. Милошевић-Ђорђевић, *Ог бајке до изреке: (обликовање и облици српске усмене прозе)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2000. – (Библиотека „Књижевност и језик“ ; 7). [Реиздање: 2. изд. (2006)].
- Мркаљ 2008:** З. Мркаљ, *Наставно проучавање народних приповедака и предања*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Николић 1965:** М. Nikolić, *Iskustva iz nastave maternjeg jezika*, Beograd: Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost SR Srbije.
- Николић 1979:** М. Николић, *Књижевно дело у наставној пракси*, 2. издање, Београд: Научна књига.
- Николић 1980:** М. Nikolić, *U svetu znakova. Studije i predavanja iz metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Novi Sad: Radnički univerzitet „Radivoj Ćirpanov“.

- Николић 1988:** М. Николић, *Методика наставе српскохрватског језика и књижевности*, 1. издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Николић 1999:** Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, 3. издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Николић 2000:** М. Николић, *Стилске вежбе: 123 вежбања за самосталну обуку у писменом и усменом изражавању*, Београд: Просветни преглед.
- Пешић, Милошевић-Ђорђевић 1984:** R. Pešić, N. Milošević-Đorđević. *Narodna književnost*: [rečnik]. Beograd: „Vuk Karadžić”, 1984. – (Biblioteka „Čovek i reč”). Реиздања: 2 ћирилична издања 1996. и 1997 (Требник, Београд).
- Самарџија 1995:** „Загонетка”. *Српске народне зајонешке: антологија* (приредила С. Самарџија). Београд: Гутенбергова галаксија, 1995. Стр. 157–159. – (Српске народне умотворине, 1).
- Самарџија 1997:** С. Самарџија, *Поешика усмених прозних облика*, Народна књига – Алфа, Београд.
- Самарџија 2006:** *Шаљиве народне приповешке: антологија*, Прир. Снежана Самарџија, „Српске народне умотворине”, књ. 6, Крушевац: Гутенбергова галаксија.
- Самарџија 2008:** С. Самарџија, *Биографије епских јунака*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Самарџија 2015:** С. Самарџија, А јунака нема, као Марко (Осврт на историју тумачења једне епске биографије), *Годишњак Кашедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, година X, Београд: Филолошки факултет, 25–63.
- Станковић Шошо 2006:** Н. Станковић Шошо, *Тојос џуша у српској народној бајци*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Сувајџић 2005:** Б. Сувајџић, *Јунаци и маске: тумачења српске усмене епике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Boško J. Suvajdžić

FOLK LITERATURE IN MILIJA NIKOLIĆ' METHODICAL OPUS

Summary

Prof. Milija Nikolić was a refined interpreter of literature, an exceptional professor and teacher, but also, above all, a modern scientific researcher. From the experiences of the current structural method, through the symbolic (semiotic) approach to the artistic text, to the analytical-synthetic approach, the work of prof. Milije Nikolić is still a reliable support in the teaching interpretation of literary

works. This is also reflected in the methodical opus that thematizes works of folk (oral) literature in the teaching process.

Key words: Folk literature, Methodology of teaching Serbian language and literature, Milija Nikolić.